

Dr. V. Mitrović

157

DR. ALEKSANDAR MITROVIĆ:

P/27

IZ NARODNOG ŽIVOTA U SJEVERNOJ DALMACIJI

**ODŠTAMPANO IZ „MJESEČNIKA“
PRAVNIČKOG DRUŽTVA U ZAGREBU.**

**TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.
1908.**

383912

DR. ALEKSANDAR MITROVIĆ:

**IZ NARODNOG ŽIVOTA
U SJEVERNOJ DALMACIJI**

**ODŠTAMPANO IZ „MJESEČNIKA“
PRAVNIČKOG DRUŽTVA U ZAGREBU.**

TISAK DIONIČKE TISKARE U ZAGREBU.

1908.

Ko nije živio u Bukovici, ne može da ima pravog pojma, šta su tražbe za naknadu; nema pojma, šta znači riječ *interes* izmeđju ovog demoraliziranog naroda.

Presuda 8. marta 1907. br. C 20/7 suda u Kistanjama.

Da je to nekoliko riječi, užasnih, ali istinitih, izrekao i napisao sudac, stran našem narodu, moglo bi se pomisliti, da je to mržnja ili prkos. Kad se zna, da ih je izrekao i napisao čovjek, rođen i odgojen u ovom narodu, a i ko poznaje prilike i neprilike ovog dijela našega naroda u sjevernoj Dalmaciji, taj će potpuno odobriti gornje riječi. Moraće, na žalost, doći do zaključka, da su te riječi ne samo istinite, nego i preblage.

Pa ko je kriv, da je ovaj naš narod tako strašno i nisko moralno pao? Je li naš narod zaista od prirode tako pokvaren, da se iz njega ne može istesati ništa dobro i plemenito? Jesu li njemu urogjena sva ona zločinstva i sva ona nedjela, radi kojih mnogi njegovi sinovi trunu po tamnicama? Može li se ovaj narod popraviti, da u naprijed ne bude ono što je danas? — Na sva ova životna pitanja nije teško odgovoriti onome, koji je, kao pisac ovih redaka, dugo živio, a živi i danas sa tim narodom. S njim svaki dan dolazi u doticaj. Pozna je mu dobro i dušu i tijelo. Zna mu za uzroke njegovih mana. Mogao bi pokazati i na ljekove, koji bi ga bez sumnje izliječili.

Što je naš narod u sjevernoj Dalmaciji ovakav, kakav je danas, krive su u prvom redu naše vlasti, sve bez razlike. Nikakva državna vlast nije se nikada potrudila, da ovaj narod podigne moralno i ekonomski. Radilo se i radi se sasvim protivno. Ekonomska sirotinja zavladała je svugdje. Gladnome je uzaludu pričati o moralu. Svako hoće najprije da bude sit, ili barem da ne bude gladan, pa tek onda može da misli i na svoj duh. Da je to tako, nalazimo potvrdu i u presudi, koju smo naveli u početku ove radnje. Ta presuda riješila je njeko pitanje o našoj *ženidbi i udadbi*, koja se službeno zove *suložništvo*. U presudi kaže se o tome: „Suložništvo, ova sramota Bukovice i cijele Dalmacije, za čije uništenje sa strane nadležnih faktora u sto godina nije se ništa ozbiljno uradilo — — —“. I tako, kako je sa našom *ženidbom i udadbom*, nije drukčije ni sa ostalim manama ovoga našega naroda.

Poznato je pravilo, da se zla djela neće iskorijeniti kažnjavanjem zločinštava, prestupa i prekršaja. Treba nastojati, da ne bude tih zlih djela. Treba ih preduprediti. Za to nijesu ni vješala, ni tamnice. Za to su dobro ili barem prilično ekonomsko stanje, pa škola i dobri primjeri. Bez toga mogu se u svakom našem selu podizati po jedna tanka vješala i po jedna tamnica. Neće ništa pomoći. Težak, koji je pravi *Naturalmensch*, kako bi rekao Nijemac, ne boji se ni tamnice ni vješala. Naši političari — u koje ja, Bogu hvala, više ne spadam — dobro bi učinili, kad bi proučavali statistiku zločinštava u Dalmaciji. Proučavajući tu statistiku, zastali bi na neugodnu činjenicu. Uvjerili bi se, da u Dalmaciji ima svake godine sve više zločinštava. To je najbolji dokaz, da ne pomažu vješala i tamnice.

Dobri ili zli primjeri mnogo utiču na svakoga, a osobito na prostog težaka. Jedan moj bliski rod, koji je više od četrdeset godina sudio po dalmatinskim sudovima, poznavao je vrlo dobro misli i osjeća je ovoga naroda. On mi je često pričao, kako su njeki naši suci u ovim krajevima naopako i za mito dijelili pravdu. U tome bio je nastao ovaj običaj. Na dan prije ročišta ode težak u sučevu sobu, gdje on radi, a gdje se ne drže ročišta. Prijavi se za ročište, kao da je tobož onoga dana. Sudac mu razjasni, da je ročište tek sutradan. Izlazeći težak iz sobe, spusti na pod svoju maramu, u kojoj je zavezao deset ili dvadeset forinti, prema važnosti parnice. Zatvori za sobom vrata i ode svojim poslom. Kasnije se povratu u istu sučevu sobu, tražeći maramu, koju je tobož izgubio. Maramu obično nagje na istom mjestu. Digne maramu, pokloni se sucu i ode. Nagje li u marami zavezani novac znak je, da sudac nije potkupljiv. Je li sudac uzeo iz marame novac, tada je protivno. Težak je siguran, da će dobiti parnicu.

Malo po malo nestalo je ovakih sudaca. Nestalo ih je tim više onda, kad su mnogi težaci gubili parnice, i ako su im suci uzimali novac iz marama. Mjesto takvih potkupljivih sudaca došli su drugi, koji na drugi način kvare moral našega težaka ili mu podržavaju nemoral. Ne primaju mita ni u kakvom obliku, ali njeki rade drugo, što jednako utiče na težaka. Prije nekoliko godina otpušten je iz službe jedan dalmatinski sudac, što je na zlo upotrebljavao svoju vlast nad ženskinjama, koje su bile zatvorene. Kad bi se naši sudovi htjeli pročistiti od sudaca, koji rade to ili vrlo slično, starija vlast imala bi mnogo truda i piskaranja. Trud ne bi bio uzaludan, jer težak ne bi svojim očima gledao ono, što ne bi smio da vidi. Njegova moralnost ne bi se rušila, a nemoralnost ne bi se podržavala.

Ipak je najveće zlo kod našega težaka njegova *ženidba i udadba*, suložništvo. Taj običaj ima vrlo često teških posljedica. Do nedavno kažnjavale su opštinske i političke vlasti našu ženidbu i udadbu. Kasnije su kažnjavanje suložništva preuzele sudbene vlasti. Kod sudbenih vlasti dolazilo je do čudnovatih rezultata. Jedini §, koji su sudbene vlasti mogle pri-

mijeniti, to je § 516. kazn. zak. Ta zakonska odredba govori o povrjedi javnog morala djelima, koja p o b u g j u j u s a b l a z a n. Mnogi suložnici, kad je sud posredovao, osugjeni su na po nekoliko dana zatvora u prvom stepenu. Njeke od njih, koji bi se utekli protiv te presude, sud drugoga stepena rješavao je, jer da u dalmatinskom suložništvu, koje je običaj narodni, nema sablazni, a prema tome nema ni kažnjivog djela. Bilo je, dakle, i kažnjenih i nekažnjenih suložnika . . . Sudovi više ne posreduju u tom. Ne posreduju ni opštinske ni političke vlasti. Niko ne radi ništa.

Toj najnovijoj apsolutnoj pasivnosti svih vlasti dao je maha otpis ministarstva unutrašnjih djela u Beču od 2. novembra 1906. br. 29.985. U tom otpisu kaže se od riječi do riječi :

„U slučajevima suložništva mora se u opće smatrati pretpostavkom postupanja organa pozvanih, da štite javnu ćudorednost, j a v n a s a b l a z a n, koja bi time bila prouzrokovana. Upravo ovaj moment fali kod vanbračnog zajedničkog življenja takovih ljubavnika, pošto se takovo življenje, kako je poznato, o s n i v a n a s t a r o d r e v n o m n a r o d n o m o b i č a j u, koji postoji u dotičnim krajevima Dalmacije. te se s toga, uvijek, po smatranju pućanstva, ne prikazuje nećudorednim.

„Kako bi se pak u konkretnim slučajevima moglo smatrati, da postoji ta pretpostavka j a v n e s a b l a z n i, moglo bi se tomu doskoćiti posluživši se pravom odalećenja, koje pravo mogu vršiti općine u smislu § 9. općinskog pravilnika, ali i to samo u slučaju ako bi se radilo o pripadnicima koje druge općine, ali općine ne bi se nikada mogle poslužiti kaznenim postupkom, jer su iste doduše pozvane, da po § 30. općinskog pravilnika vrše redarstveni nadzor nad mjesnom ćudorednosti, ali nipošto nijesu ovlaštene na kazneno postupanje u slučajevima suložništva na temelju §§ 61. i 62. općinskog pravilnika. Vladina obznana 2. ožujka 1851. br. 72 je prema tomu v a n k r j e p o s t i, u koliko se to tiče općinskog kaznenog prava.

„Isto tako nema zakonskog temelja kaznenom postupku sa strane političkih vlasti, kojima na polju mjesnog redarstva nad ćudorednosti po propisima općinskog pravilnika ne pripada više nikakva nadležnost. S toga se ne može smatrati zakonom utemeljen namjesništveni otpis 12. svibnja 1884. br. 9907., kojim bi općinama priznato izričito pravo kažnjenja u takovim slučajevima.

„Po pravu dakle n e p o s t o j i s a d a n i k a k v a p o d l o g a z a k a z n e n o p o s t u p a n j e, te se ima odustati ne samo od dosle običajnog kažnjenja prekršaja pomenute vladine naredbe, već i od kažnjenja u slučajevima pravog suložništva.“

Da se shvati težina ovog ministarstvenog otpisa, navodim obznanu vlade u Zadru od 2. marta 1851. br. 72. i otpis 12. maja 1884. br. 9907. Prva odreguje :

„Doznalo se, da usprkos tolikim izdanim odredbama — po kojima zabranjeno je zaručnicama (isprošenim djevojkama) doći mladoženji (gjuvegiji) u kuću prije nego je ženidba po zakonu svečano sklopljena, — jednako a osobito u nekim stranama okružja zadarskog isprošene djevojke dolaze mladoženji u kuću prije nego je vjenčanje svečano sklopljeno i tu zadržavaju se po nekoliko nedjelja dana i mjeseci, — koja zloizgledna navada vrijegja vjerozakon, na uvijek izopačuje puk i u gl'uposti ga drž i, i uz to višekrat čini, da se crna djela učine izmegju seoskih porodica, kano ti: nasilja, palidbe i osvete.

„Da takovi nered prestane, nareguje se kroz cc. kk. kotarska poglavarstva cc. kk. preturijama, da ne trpe takovu hr g j a v u n a v a d u, već pripišu mjesnim glavarima pod teški njihov odgovor, da uput dojave svako dotično prestupljenje; a takogjer pozivlju se prepoštovana crkvena poglavarstva i grčki vikarijat, da oštre odredbe izdadu na župnike (dušobrižnike), kako će i ovi svaki dogagjaj upravo dojaviti pokrajinskoj političkoj vlasti.

„Cc. kk. preturije biće pak dužne odmah kako to doznadu, po glasu opstojećih propisa oštro postupati sa svima onima, koji su u djelu udioništvovali i narediti, da se djevojka vrati kući otkuda je došla, a zaiskati pomoć od c. k. oružništva radi izvršidbe i nadgledanja.“

Dopis od 22. maja 1884. br. 9907. pisan je na italijanskom jeziku na ime namjesnika Dalmacije pravoslavnoj konzistoriji u Zadru. Taj dopis u tačnom prevodu glasi :

„Po vijestima, koje sam dobio osobito od nekih duhovnih vlasti, da se suložništva neprestano umnožavaju, naročito po selima, naredio sam kotarskim poglavarstvima, neka upotrebe svu svoju vlast i sav svoj upliv, da opštine oštro suzbijaju, na osnovu §. 30., z. rastavak, opštinskog pravilnika, taj teški uzrok demoralizacije, javnog škandala i smetanja društvenog rada (sì gravi cause di demoralizzazione, di scandalo publico e di perturbazione dell' ordine sociale); a gdje bi se radilo o licima, koja nijesu pripadnici opštine, neka primijene §. 9. gornjeg pravilnika i neka ih protjeraju.

„Što se tiče otmicâ neodraslih djevojaka, radi čega takogje dolaze tužbe, a koje za tim žive u suložništvu, naredio sam kotarskim poglavarstvima, da strogo paze na takva zločinačka djela i pomoću žandara, te da ih tuže nadležnom krivičnom sudu.

„Javljujući ovo prepoštovanoj konzistoriji, molim je, gdje bi ustrebalo, da i sveštenstvo upotrebi sav svoj upliv, kako bi prestale te teške nepodopštine (gravi inconvenienti), i da javi političkoj ili opštinskoj vlasti slučajeve, za koje dozna, sramotnog nedozvoljenog suložništva (di scandalose illecite convivenze).“

Priznaje se, dakle, svugdje, da je naša ženidba i u d a d b a teška rana. Tom pogibeljnom narodnom običaju službeno se davaju najpogrdnija imena. A poslije skoro sto godina službenog pisanja i dopisivanja o tom, došlo se do zaključka, da nema zakona, kojim se taj običaj može iskorijeniti. Pretpostavljajući, da je otpis 2. novembra 1906. br. 29.985 zaista osnovan — o čemu bi se moglo dugo raspravljati —, kad se priznaje i uvigja da je taj običaj vrlo štetan, nije mu ipak teško naći lijeka. Stvori se pravedni, ali i strogi zakon ad hoc, i brzo će nestati suložništva u sjevernoj Dalmaciji. Dopuštajući, da se ta zaraza širi, dolazi se do teških posljedica. Po vijestima, koje ja imadem iz krajine Knina, rijetki su parovi megju težacima, koji se sada zakonito vjenčaju. Svi se samo žene i u d a j u. O ženidbi i u d a d b i troši se za prijatelje i tobožnje svatove, kao o vjenčanju.

Njekoliko, do sada ne objelodanjenih, primjera iz mog arhiva rasvijetlice još bolje neugodne posljedice naših ženidba i u d a d a b a i ostalih mana. One su osnova cijelog porodičnog i društvenog života u sjevernoj Dalmaciji. Kakva je osnova, tako je i ostalo. Neka niko ne pomisli, da su ovo kojekakve bajke. Svemu ima potvrde u sudbenim spisima i u pričanju poštenih ljudi.

I.

Milija S. iz Rigjana od Knina bila je zakonito vjenčana sa Markom S. u istom selu. Marko je nedavno morao da ode na vojničke vježbe. Kod kuće je ostavio ženu i dvoje nejake djece. O jednoj oluji, koja je uhvatila vojsku, u kojoj je bio Marko, udari grom i ubije Marka. Od milosti prema nekakoj Markovoj djeci, vojnička vlast izradi, da država plaća Miliji nekoliko kruna mjesečno. Milija je s djecom ostala na Markovom stanju. Kao majka i tutorica svoje djece, Milija upravlja sa nepokretnim i pokretnim stanjem, koje je ostalo poslije Marka. Sututori kod nas obično se vrlo malo brinu za povjerenu im djecu.

I ako je Milija navršila trideset i drugu godinu (32) — a naša je težaćica o tim godinama već na pola ostarila — malo poslije Markove smrti, zaželjela se muža. Privela je u nekadašnju Markovu, a sada dječju kuću njeko golobrado momče od nepunih dvadeset godina. Da ne izgubi ono nekoliko kruna državne milosti, nije se htjela vjenčati sa Stojanom, tim momkom. Ona se za nj u d a l a, a on je nju o ž e n i o : žive u suložništvu. Stojan je u tugjoj kući pravi gospodar. Upravlja sa stanjem maloljetne Markove djece, kako on hoće. Sututoru dječjem ne da ni primirisati u kuću. Priroda je blagoslovila svezu Stojanovu i Milijinu. Milija će do skora da bude majka i trećega djeteta.

Rodbina pokojnog Marka nije htjela da trpi, da Stojan upravlja sa dječjim stanjem. Bilo joj je žao, što to ona ne može da čini. Brat Markov,

Petar, često je prijetio Stojanu, da će ga za to ubiti. Prijetnju je najposlije izvršio. Jednoga dana porječkao se sa Stojanom i — razlupao mu je glavu.

Tek sada skočile su naše vlasti. Žandarska vlast napisala je kilometrični izvještaj. Poslala je u Knin naročitog izaslanika, da preda sudu taj izvještaj. Sud na vrat na nos šalje povjerenstvo, da pregleda Stojana i zatoru Petra. Povjerenstvo odmah to, po čiči zimi, i izvršava.

Sve se to dogodilo radi nemarnosti naših vlasti. Da su vlasti odmah rastavile Stojana od Milije i da im nijesu dopustile da žive u suložništvu, ne bi ništa bilo. Na ovaj način, unesrećeni su Stojan, Petar i — ono nevino stvorenje, koje je Miliji pod srcem. Ono će, kad ugleda svijeta, morati otputovati u kopilad, u c a r s k u d j e c u.

II.

Marta R. iz Kistanja bila je tek navršila četrnaestu godinu, kad se prvi put u d a l a za Kuzmana R. u Kistanjama. Kuzman je primamio k sebi, jer je imala lijepo stanje. Kao dijete Marta je ostala bez oca, koji je bio imućni težak. Sa Kuzmanom živila je godinu dana. Nije bila zadovoljna u njegovoj kući. Majka Kuzmanova bila je zle čudi. Poslije te godine odbjegne iz kuće Kuzmanove Jaki L. u istom selu. Kuzman nije više ni mislio na nju. U početku žalio je, što je izgubio njeno stanje. Brzo se utješio. Malo kasnije našao je drugu i o ž e n i o s e s njom. O vjenčanju nije bilo govora.

Marta nije dugo bila u d a t a ni sa Jakom. Poslije dvije godine umre Jako. Marta se i po treći put u d a u obližnje selo Rudele za Duška G. Jednoga dana, kada je Duško bio na sajmu u Kninu, Marta mu obije kovčeg, uze sto kruna u novcu i nešto odijela, te pobjegne. Kad se Duško povratio svojoj kući u Rudele, nagje obijen kovčeg, a majka mu kaza, šta se dogodilo. Ni Duško nije žalio Marte. Žalio je samo, što neće uživati njeno stanje. Najviše ga je boljelo, što mu je odnijela, sto kruna i ono nešto odijela.

Došlo je, naravno, do suda radi tih sto kruna i odijela. Marta je pošla na sud sa novim, č e t v r t i m suložnikom, Nikolom K. iz Kistanja. On je o ž e n i o i s njom živi kao sa ženom, čim je vidio da ima ono sto kruna, koje joj je odmah izmamio.

Marta je navršila tek dvadeset i prvu godinu. Promijenila je, dakle, u to malo godina č e t i r i suložnika. Ko zna, koliko će ih još promijeniti, dok se vjenča i smiri u jednoj kući. Treba još dodati, da je o svakoj ž e n i d b i i u d a d b i bilo veselja, jela i pića, kao o pravim svatovima. Trošilo se bez ikakve mjere, da se proslavi taj rijetki dogagjaj Sitne seoske vlasti gledale su sve to. Žandari, koji žive u tim selima, veselili su se takogje o tim u d a d b a m a Martinim.

U parnici, koju je Duško poveo protiv Marte za odnesenih sto kruna i ono nešto odijela, sud nije vjerovao ni Dušku, ni Marti. I Duško i Marta bili su gotovi da se zakunu : Duško da mu je odnijela, šta je tražio od nje ; Marta da nije ni vidjela, ni novaca, ni odijela. Sud nije vjerovao ni majci Duškovojoj. Iz svagdašnje prakse znao je sud, da su ovakva traženja u glavnom samo osveta i da je, ako ne sve, a ono barem većinom izmišljeno, šta se u tražbama traži. Duško je, po njegovom kazivanju, ostao bez sto kruna, bez ono nešto odijela, bez buduće žene i bez — lijepog stanja Martinog.

Kad su iz suda izlazili Duško, Marta i novi muž Nikola, Nikola se naruga Dušku, da mu sada uživa ženu i ono sto kruna. Da se tu nije namjerilo svijeta, bilo bi došlo barem do tuče. Nije Dušku bilo do Marte. Bilo mu je do ono sto kruna, koje mu je Marta odnijela, a on ih nije mogao dobiti od Marte i još mu se Nikola radi njih ruga pred svijetom !

III.

Gligorije J. iz Otišića od Vrlike došao je u K. kao momče, da traži nam. Na sebi nije imao nego nješto dronjaka, a u džepu ni prebijene pare. U K. nije mogao odmah da nagje stalnu službu, pa je za p a t a k u n (stari austrijski novac od četiri novčića ili sadašnjih osam para) na ražnjevima pekao jagnjad i prasad. Kasnije je našao stalnu službu sa mjesečnom platom. Od novčane nagrade nije ništa trošio. Odmah je davao na dobit težacima.

U malo godina prištedio je i stekao je toliko, da je otvorio malu krčmicu. Krčmica ta, jedina industrija (!) u zagorskom kraju naše Dalmacije, radila je prilično. Poznatim krčmarskim računima, u kojima nije istina ni polovina, Gligorije je stekao mnogo dužnika, kojima je malo po malo otimao na dražbama, za sitan novac, lijepa njihova stanja. Od krčmice postala je malo po malo velika krčma sa velikim i prostranim tavanom i dubokim podrumom. U to puče i nevesinjska puška. Po Bosni i Hercegovini prolijevala se potocima krv za tobožnju slobodu. Mnogi trgovci iz Bosne, koji su živili u susjedstvu sjeverne Dalmacije, dolazili su u K. i nosili su svoj novac, obično u dukatima, da ga sačuvaju kod prijatelja. Kad progje buna i kad se Bosna i Hercegovina oslobode, kod prijatelja će lako naći povjereni novac.

I naš Gligorije imao je među Bošnjacima mnogo mušterija i prijatelja. Mnogi su mu dolazili sa kesicama dukata, da ih primi na čuvanje. Imali su vjere u njega, jer im je često priskakao u pomoć, koju je znao dobro da naplati.

— Ne daj to meni, b r a t e, u ruke, — govorio je lukavi Gligorije svakom Bošnjaku, kad bi mu ponudio kesu s novcem — jer meni može doći potreba, pa ću potrošiti. Potreba nema očiju. Ogriješio bih se o B o g a i o n a š e p r i j a t e l j s t v o, kad bih taknuo taj tvoj novac. Nego,

s l a t k i b r a t e, eno ti podruma, eno ti tavana, eno ti avlije i staje. Pogji tamo. Sakrij novac, gdje hoćeš i znaš. Do Boga i tebe niko neće znati za nj. Kad se, ako Bog da, vratiš, naći ćeš tvoj novac, gdje si ga i ostavio.

Pošteni Bošnjak vjeruje bratu na prijateljstvo. Ode sam u podrum ili na tavan, jer mu je tamo, misli, sigurnije, nego li da kopa u avliji ili u staji. Na kakvu visoku gredu ili ispod krova ili u kakvu rupu zabije svoju kesu zlata, da mu se kasnije nagje u nevolji. Gligorije je o tim sakrivanjima svaki put udešavao tako svoje krčmarske poslove, da je mogao dobro vidjeti, kuda Bošnjak ide i gdje je, po prilici, sakrio kesu sa zlatom. Bošnjak, zadovoljan i srećan, da je obezbijedio svoje blago, izgrli se na polasku sa Gligorijem.

— Čuvaj mi, b r a t e, — rekao bi mu Bošnjak — ono malo moje uštede, neka mi se nagje u nevolji. Ubije li me tursko tane, a ti ga podaj mojoj djeci i udovici. Znaš ih već !

— Neću, b r a t e, — odgovarao bi Gligorije — da znam za to. Niti si mi dao zlato, nit' ću ti ga čuvati. Čuvaće ga Bog za tebe ili za tvoju siročad. Kaži ženi, gdje si ga sakrio, pa neka po nj dogje, ako ti pogineš.

Vjeruje Bošnjak u Boga, da će mu on čuvati njegovu krvavu uštedu. Izljubi se još jednom sa Gligorijem. Uzjaha konja i odleti družini, da po mogne skidati teški turski jaram.

Dok se god toga dana ne bi dobro smrklo, Gligorije nije svojim momcima dopuštao da idu u podrum ili na tavan, gdje je Bošnjak bio sa zlatom. Je li trebalo za krčmu donijeti što god iz podruma ili sa tavana, sam je Gligorije išao i donosio. Kad bi se smrklo, da se ne vidi ni prst pred okom, i kad bi svi polijekali, Gligorije bi zapalio malu svjećicu. Uvukao bi se u podrum ili bi se ispeo na tavan, gdje je bio Bošnjak. Našao bi kesu sa zlatom. Strpao bi je u džep i otišao bi da počiva. Gligorije je sutradan već potrošio i upotrebio taj novac. U ono doba, dukat nije bio rijedak novac u Dalmaciji, na granici Bosne. Nakupovao bi vina ili bi novac dao u zajam na veliki dobitak. Niko se nije čudio, što Gligorije ima toliko novaca. Na daleko se bilo pročulo, da je on u malo godina postao veliki gazda.

— Radnja (krčma) mu ide dobro, — govorilo se — a pametan čovjek, pa mora da uštedi i steče !

Pitanje Bosne i Hercegovine riješeno je privremeno. Rat je prestao. Mnogi Bošnjaci poginuše. Malo ostade živih od onih, koji su svoje blago ostavili Bogu na čuvanje u podrumu ili na tavanu Gligorijinom. Koji bi se god povratio u K. po blago, vraćao se kući praznih šaka iz krčme Gligorijine.

— Eno ti, b r a t e, — govorio mu je Gligorije — podruma i tavana. Naći ćeš tvoje zlato, gdje si ga i ostavio. Meni ga u ruke nijesi davao, a sjećaš se, da ga nijesam htio ni dotaknuti. T u g j i j e n o v a c z a m e n e s v e t i n j a, u koju se bojim i pogledati !

Uzalud je Bošnjak pretraživao cijeli podrum ili cijeli tavan. Ni novca, ni o novcu glasa. Nije mogao da ga traži od Gligorija, jer ga njemu nije ni dao. Vraćao se u Bosnu, ubijene duše, bez pare u džepu, na razoreno i pusto ognjište svoje. Kao što je bilo Bošnjacima, koji su se u K. vraćali po zlato, nijesu bolje sreće bile ni udovice poginulih. Njih je Gligorije na prosto jurio iz krčme. Prijetio im je, da će ih tužiti sudu za potvoru. I udovice su mislile, da su ih muževi netačno izvijestili o kesama zlata. Mrtva usta ne govore. Svjedoka nije bilo. Prevladaše v j e r a i p o š t e n j e.

Godine su prolazile. Stari ovršni postupak, po kome se za nekoliko kruna moglo kupiti na sudbenim dražbama i najveće stanje, bio je još na snazi. Gligorije je na taj način postao veliki posjednik. I ako se približavao grobu i od usta otkidao, da što više štedi, uvijek mu je bilo malo. Sticao je sve više kamatarstvom i kajišarstvom.

Najposlije se i on razboli bolom bez prebola. U vatri, koja mu je grizla tijelo, vikao je često: „Dršte ga, eno je na mene naperio pušku, da me ubije!“ — i spominjao je njeka imena. Kad je umro, niko ga pošten nije žalio. Dok je u kući ležao mrtav, oko kuće p j e v a l o je nekoliko staraca i starica. Među njima bila je i njeka ženska, za koju su mi pričali, da je na pola izludila. Sve su to bile žrtve Gligorijina kajišarluka i kamatništva. Otpatile su ga u zemlju, radujući se njegovoj smrti.

Biće već desetak godina, da je Gligorije umro. Njegovo veliko stanje razgrabila je daleka rodbina. Nije se nikada vjenčao, pa nije imao od srca poroda. Rodbina mu ne štedi na tom stanju. Na sav mah troši i prodaje, što je naslijedila.

— S vragom je došlo, — reče mi jednom jedan od te rodbine — pa neka s vragom i ide!

*

Koliko bi manje bilo kod nas ovakih malih i velikih gazda, da nije ovo-liko krčama! Bilo bi mnogo manje sirotinje. Bilo bi više morala i zdravlja. Jer, kad se takvi roditelji s p o j e, lako je zamisliti, kakvo će biti tek začeto čedo. Mnogi, koji ne poznavaju život našega težaka, čude se, kako ima mnogo težaka po Dalmaciji, koji su epileptični, suludasti itd. Uzroke tome traže u nezdravoj vodi. Ja bi ih tražio u — vinu i u krčmama.

Današnje krčme po našim selima i varošicama izgubile su sasvim od negdašnjeg svog značaja. Nekada su se osnivale krčme, da budu u pomoć umornom putniku. Tu je putnik mogao, da se dobro založi i da se odmori. Bilo ih je, koliko je bilo potrebito. Danas je drukčije. Ko nije ni za što i nema nikakvog ni zanata ni alata, vlast mu, pomoću prijatelja njegovih, dopušta da otvori krčmu. Krčmarenje postalo je jedina industrija, oko koje se svaki otimlje. Kud se god ko okrene po našim manjim varošima i selima, svugdje se vide same krčme. Na jednom kolskom putu od Knina, na kome nema,

nego dvadeset i šest kilometara duljine, dopušteno je, da se otvori deset (10) krčama.

Krčma i krčmar sve osvojiše. U krčmama se uglavljaju naše žene i dbe i u da dbe, a i vjenčanja. U krčmama se kupuju i prodaju pokretnine i nepokretnine. U krčmama se isplaćuju dugovi i pišu priznanice. U krčmama dogje do svagje, tučnjave i ubijstava. Tu su legla i za druga nedjela. Gosti se izopijaju, pa ne znadu, šta su popili i pojeli. Krčmar, koji je uvijek trijezan, računa kako hoće. U krčmama izmišljaju se i pišu se krive priznanice. U krčmama prave se i istiniti i lažni testamenti. Iz krčmarskih staja i obora napitim gostima krađu se konji, na kojima putuju, ili drugo blago, koje gone na prodaju. Iza pašnjača nestaje gostima vrlo često i novaca.

Koliko li je kod nas razvijen krčmarski život, dokazuje najbolje deset krčmarskih zapovjedi. U mnogim selima sjeverne Dalmacije slušao sam te čudne zapovjedi, koje iznosim kao u n i c u m : 1. Ja sam krčmar tvoj ; da ne smiješ ići drugom krčmaru, nit' mu se klanjati, niti kod njega piti ; 2. Ne pozovi uzalud krčmara ili krčmaricu ; 3. Spomeni se, da barem svake nedjelje i svakog sveca dogješ k meni piti i jesti ; 4. Poštuj krčmara i krčmaricu, ako misliš dobro poslužen biti ; 5. Ne izbacuj u birtiji, nego na ulici ; 6. Ne pristupi bliže ženskima u krčmi ; 7. Ne lupaj čaše ni flaše ; 8. Ne reci krivo, što pojedješ i popiješ ; 9. Ne traži ono, što ti ne mogu dati ; 10. Ne pij i ne jedi na vjeru, jer je vjera — nevjera ! — Ima ih po nekoliko v a r i j a n a t a, vrlo masnih.

Vlada u Zadru, videći što se sve dogagja po našim krčmama, htjela je nedavno da zauzda tu dalmatinsku industriju. Zatvorene su mnoge krčme, čijim vlasnicima dozvole nijesu bile u redu. Zabranjeno je nižim vlastima, da ne dozvoljavaju otvaranje novih krčama. Vlada je naredila u opšte strogi nadzor nad krčmama i krčmarima. Sve to trajalo je nekoliko mjeseci. Sada je, kao što je bilo i prije. Ta jedina industrija u sjevernoj, zagorskoj Dalmaciji širi se i napreduje, kao i kuga.

Krajem 1906. godine sudio je u Zadru porotni sud. Takav sud sudi kod nas najteža zločinstva. U malo dana taj je sud proglasio tri presude na smrt i mnogo presuda na po nekoliko godina tamnice. Ko je pomnjivo pratio sva ta teška zločinstva, morao je doći do uvjerenja, da su mal' da ne svima izvor — u našim krčmama.

IV.

Marija L. u Kistanjama imala je dvadeset i pet godina, kad joj je muž umro. Ostao joj je nejak i jedinac, sin Ljubo, kome o očevoj smrti nije bilo nego četrnaest mjeseci. Marija je sa jedincem ostala na lijepom težačkom stanju, nepokretnom i pokretnom. Otac je testamentom odredio, da cijelo njegovo stanje bude dosugjeno u vlaštinu sinu Ljubi, a da Marija, dok je

živa ili dok se preuda ili vjenča, uživa polovinu svega toga. Marija je dakle imala, što joj je moglo trebati za lijepo težačko življenje. To joj, prema muževljevom testamentu, nije mogao niko oteti.

Marija je, zaista, i živila nekoliko mjeseci na tom stanju. U kući muževljevoj nije nikoga imala, da se na nj mogla potužiti. Gospodarila je po svojoj volji. O kupljenju prvog ploda sa muževljevih nepokretnina raspolagala je po svojoj volji, kako je god htjela. Niko joj ništa nije zanovetao, a nije ni mogao.

Nije prošla ni godina dana od muževljeve smrti, kad jednog jutra stric Ljubin, Simo, čuje dreku maloga Ljube pod nekom murvom do kuće. Odleti tamo i nagje maloga Ljubu, gdje plače i traži majku. Koliko je stric Simo mogao da govori sa malim Ljubom, razumio je, da je Marija otišla od kuće i napustila svog jedinca. Simo uze sinovca k sebi, a kasnije dozna, da je Marija odbjeglala u obližnje selo Ivoševci, gdje se u d a l a za nekog Stevana V.

Stevan je k sebi primamio Mariju, jer se nadao, da će i on moći uživati polovinu Ljubinog stanja. Kad je vidio, da od toga nema ništa, otjerao je od sebe poslije nekoliko nedjelja. Marija se povratila očevoj kući. Za jedinca Ljubu nije nikada pitala, kao da joj nije od srca otpao i kao da nije krv njene krvi.

V.

Angjelija B. u Otonu od Knina navršila je tek d v a n a e s t u godinu. Nije upamtila ni oca ni majke. Sud joj je imenovao za tutora djeda po ocu. Djed nije imao druge djece do oca Angjelijina. Ostario je i iznemogao je. Voli Angjeliju, kao oko u glavi, jer je jedina od njegova koljena. Njoj će ostaviti cijelo svoje pokretno i nepokretno stanje. To stanje vrijedi desetak hiljada kruna.

Na Angjeliju i na njeno buduće našljedstvo slakomio se Miloš D. iz istog sela. Ima mu već dvadeset i sedam godina. Preko nekih žena u Otonu nagovori Angjeliju, da prebjegne k njemu. Prenočila je s njim jednu noć. Žandari čuju za to i — pošto Angjelija nije navršila četrnaestu godinu — zatvore Miloša i predadu ga sudu u Kninu. Miloš je na sudu govorio: „Znam i znao sam, da Angjelija nije navršila četrnaestu godinu. H t i o sam je o ž e n i t i, da ne pogje drugome, nego da je ja kasnije vjenčam. Na žao joj nijesam ništa učinio “

Sud naredi odmah tutoru Angjelije neka je digne iz Miloševe kuće i dovede u Knin. Nije je mogao nikako odvesti iz kuće Miloševe, jer je čuvao brat Milošev. Ovaj je dovede pred sud. Angjelija, naučena šta treba da kaže, govorila je, da nju nije niko ni nagovorio ni natjerao da odbjegne Milošu; ona ga je zavoljela, pa se sada u d a l a za nj, a kasnije će se vjenčati; neće

nikako, nego mrtva, da ode iz Miloševe kuće. Dugo se opirala liječniku, dok je najposlije morala pristati, da je pregleda. Coniunctio membrorum i immissio penis vel seminis nijesu izvršeni. Angjelija nije još dozrela za to. Još je djevica. Jedino se, po oteklinama i po jakom crvenilu svugdje, a i po drugim njekim znacima, raspoznavalo da je bilo silovanja. Sili se oprla nerazvijena priroda.

Gledao sam to nezrelo i nerazvijeno dijete. Potpuno dijete u pravom smislu riječi. Doduše, crkveno pravo dopušta vjenčanje ženske i prije navršene četrnaeste godine, kad malitia suplet aetatem. Kod Angjelije nije bilo toga. Kod nje nije ništa na tijelu bilo razvijeno, a da se moglo dopustiti i pretpostaviti, da je dozrela za copulam carnalem. Njen duševni razvitak nije bio ništa bolji. Gledajući je i slušajući je, činjelo mi se, kao da ne razumije ništa i da ne zna, šta se i za što se sve to radi.

I ako je sud izrečno naredio bratu Miloševu, da Angjeliju vrati djedovoj kući, nije poslušana naredba. Bila je potrebita intervencija žandara, da se izvrši to sudsko rješenje. Angjelija je vikala i plakala, da nikako neće iz Miloševe kuće. Brat Milošev, koliko je mogao, protivio se odvođenju. Kad su žandari pokazali sudsku naredbu, Miloševu bratu nije bilo kud i kamo, nego se pokorio.

Ovaj sudski postupak, zatvoranje Miloševo, odvođenje Angjelije djedovoj kući i sve ostalo začudilo je u velike seljane Otona.

— Šta se to koga tiče? — pitali su mnogi Otonjani. — Ako mala hoće da se u d a, za što da joj se to zabrani?

Brat Milošev došao je k meni, da mu pomognem bratu, ne bi li ga, barem privremeno, pustili iz zatvora do konačnog pretresa.

— Šta se to koga tiče?! — pitao me i on, čudeći se, kako mu je sud n i z a š t o zatvorio brata!

Porotni sud u Šibeniku, koji je sudio u ovom poslu, potpuno je riješio Miloša. Porotnici ne treba da obrazlažu svoj pravorijek. Kad sam ja jednog razumnog i inteligentnog porotnika pitao, za što nijesu osudili Miloša, odgovorio mi je:

— Neka onaj, koga se najviše tiče ili koga bi se najviše morao ticati ovaj narod, uništi uzroke ovim zločinstvima, pa neće biti ovakih nedjela. Mi nećemo da osugujemo posljedice, kad niko neće da uništava uzroke.

VI.

U Erveniku od Kistanja živi pensijonovani pravoslavni s v e š t e n i k Miloš K. Popadija umrla mu je pred njekih trideset godina. Nije mogao da se ponovo vjenča. O ž e n i s e, po našu ovdje, i privede u kuću mladu žensku. Govorio je, da mu je to njeka rogjaka. Priroda blagoslovi tu svezu rogjaka i rogjake. Poslije njekoliko vremena rogjaka daruje rogjaku lijepog i

zdravog sinčića. Sinčić je malo po malo postao gotov momak. Dogje i njega želja, da se ožen i. Otac mu, pop Miloš, dozvoli tu ženidbu. O zakonitom vjenčanju nije bilo govora. Bilo je svatova i veselja, kao u malo koga. A i nije šala! Ženi se popov sin. Ženi bogatu djevojku, Milicu I. iz istog sela. Milica mu je, sjem velikog kovčega, puna rublja i odijela, donijela i 500 kruna na gjenđaru. Niko i ne spominje crkveno vjenčanje.

Progjoše slava i veselje. Pod jednim krovom živjeli su pop Miloš i njegova rogjaka, sin im Milutin i Milica. Živjeli su, kao jedna porodica. Svi su se hranili i izdržavali pensijom popa Miloša i plodovima sa nješto nepokretina pop-Miloševih. Novac Miličin sa gjenđara potrošise pop Miloš i sin mu Milutin. Milica i Marta, tobožnja rogjaka popa Miloša, lijepo su živjele u početku. Kasnije je došlo i do svagje. Marta je čak htjela, i da otjera Milicu iz kuće. Nijesu dopustili pop Miloš i Milutin.

U obližnjem selu živi trgovčić Čilit M. Oko mu je zapelo za Milicu i za njen gjenđar. I ako je gjendar bio potrošen, lako će se Milica za nj naplatiti. Nagovori Milicu, neka pobjegne od Milutina, pa neka kaže, da je on otjerao od sebe. Tada će lakše sudom dobiti od popa Miloša i od Milutina 500 kruna od gjendara.

Milica poslušala Čilita. Jednog dana ode iz pop-Miloševe kuće i više se ne povraća. Ode kući svom ocu. Otac je primi, kao da nije ni bilo ništa. Pošto Milica nije još bila u godinama, otac joj sudom potraži popa Miloša i Milutina, da mu plate ono 500 kruna sa gjendara. U tužbi je naveo, da se Milica morala povratiti njegovoj kući, jer da je Milutin tukao, pa najposlije i otjerao. Milutin je na sudu poricao, da je ikada tukao, a još manje da je otjerao Čilit je iz prikrajka gledao i slušao, šta se radi na sudu. Već je računao, u što će upotrebiti 500 kruna, kad se Milica uda za nj i donese gjendar.

Sud je bio na velikoj muc i u ovoj parnici. Milica je navela nekoliko svjedoka, koji su se na sudu zakleli, kako su vidjeli, da je Milutin tukao Milicu i da je otjerao. Milutinovi svjedoci svjedočili su protivno. Pop Miloš i Milutin bili su u pogibelji, da izgube parnicu. U to sud nekako dozna, da je u tom poslu poznati mu prst Čilita M. Odbije traženje Miličino za 500 kruna i savjetova je, neka se vjenča sa Milutinom.

Čilit ostade kratkih rukava. Sučevim zauzimanjem Milica se vjenča sa Milutinom. Čilit i sada, poslije nekoliko godina, žali, što nije mogao ugrabiti Milici ono 500 kruna gjendara.

Aleksandar Ly
→ Mar.

